

Bescherming van winterverblijfplaatsen van vleermuizen op Voorne 2023

Door: Jan Alewijn Dijkhuizen

Samenvatting

In 2012 heb ik over dit onderwerp een artikel geschreven voor *In de Branding* met als titel "Beheer van vleermuiswinterverblijven". Dit artikel was positief van toon vanwege de aangekondigde en reeds uitgevoerde beheermaatregelen ter bescherming van winterobjecten. Er is in de periode tot op heden veel veranderd. Het aantal overwinterende vleermuizen nam toe, vooral omdat er meer objecten werden gevonden en geteld maar ook door beschermingsmaatregelen door Natuurmonumenten (NM) en het Zuid-Hollands Landschap (ZHL). Daartegenover staat dat er afgelopen jaren ook objecten ongeschikt zijn gemaakt en zelfs gesloopt en dat er de komende periode een heel complex bunkers op terrein van een particulier ongeschikt dreigt te worden voor vleermuizen.

Afgelopen jaren is door illegale betreding en vernieling de druk op de bunkers toegenomen, voor herstel moet een inhaalslag komen. Het aantal overwinterende vleermuizen heeft ondanks alles in de winter van 2022-2023 een recordhoogte bereikt. Gezien de ontwikkelingen bij particulieren en de druk op de objecten bij de natuurorganisaties blijft dat niet vanzelfsprekend. Het is tijd om opnieuw aandacht te vragen voor betere bescherming van onze overwinterende vleermuizen.

Inleiding

Alle in Nederland levende soorten vleermuizen zijn beschermd bij de Wet Natuurbescherming. Daar vallen ook de paarplaatsen en rustplaatsen onder.

Watervleermuizen, na de paring in slaap gevallen.
Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Bunkers op Voorne worden zowel als paarplaats als overwinteringsplaats gebruikt. Alle vleermuizen in ons land zijn insecteneters. Om te kunnen overleven moet er dus voldoende aanbod van insecten zijn. In de winter is niet voldoende voedsel voorradig en vleermuizen trekken daarom weg of gaan in winterslaap. Vleermuizen zijn warmbloedige zoogdieren maar kunnen hun eigen lichaamstemperatuur zonder problemen laten zakken tot de omgevingstemperatuur. Dit betekent dat een vleermuis in een koud winterverblijf zichzelf niet warm hoeft te houden, dat scheelt zeer veel ener-

gie. De hartslag en spijsvertering verlopen in deze periode zeer traag. Het winterverblijf moet echter wel aan een aantal voorwaarden voldoen. Een winterverblijf moet een stabiele lage temperatuur hebben, het mag niet tochten en er moet een hoge luchtvochtigheid aanwezig zijn. Rust is essentieel, vleermuizen kunnen pas functioneren wanneer ze opgewarmd zijn en hebben veel tijd nodig om bij verstoring wakker te worden (meer dan 20 minuten). Vleermuizen zijn daarom zeer kwetsbaar; bij dreiging wegvluchten is er in de winter voor een vleermuis niet bij. Een ander probleem is dat het wakker worden, en dus weer op normale temperatuur komen, zeer veel energie kost, energie die in de winter niet aangevuld kan worden bij gebrek aan voedsel.

Winterverblijfplaatsen op Voorne

In en net buiten de Duinen van Voorne liggen veel overblijfselen van de Atlantikwall uit de Tweede Wereldoorlog. De bunkers en andere bouwsels blijken een grote aantrekkingskracht te hebben op water- en grootoorvleermuizen. In deze objecten, die veelal onder de grond weggewerkt zijn, heerst een ideaal klimaat voor overwinterende vleermuizen. Het is er rustig, donker, vochtig en de temperatuur ligt er vrijwel constant rond de 8 à 10 graden Celsius. Buiten de duinen staan een aantal bunkers op terrein van particulieren zoals langs de Windgatseweg en er liggen enkele forten en andere kleine objecten verspreid in de polder.

De Zoogdierwerkgroep Zuid-Holland telt sinds eind 1981 op Voorne overwinterende vleermuizen. In eerste instantie ging dit om enkele bunkers bij NM ten zuiden van het Quakjeswater. In de winter van 1992/1993 werd voor het eerst ook geteld bij het Reigersnest. Er werden toen totaal 28 vleermuizen waargenomen. Daarna nam het aantal teruggevonden bunkers mede door zoekacties van de KNNV zoogdierwerkgroep steeds verder toe en in combinatie met beheer- en beschermingsmaatregelen steeg het aantal getelde vleermuizen tot het record van 476 tijdens de telling van winter 2022-2023.

Leegscheppen van de bunker.
Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Eerste vormen van beheer

Al in de jaren '90 besefte Lex Querelle, boswachter bij NM, dat met beheer van bunkers de vleermuisstand positief te beïnvloeden was. Toevalligerwijs ben ik zelf betrokken geweest bij het inrichten van de eerste vleermuisbunker op Voorne: de

Haringvlietbunker bij NM. De Knotgroep Voorne waar ik lid van was heeft in 1990 de Haringvlietbunker onder leiding van Lex geheel leeggeschept nadat Lex de ramen dicht had laten metselen.

Het resultaat is opmerkelijk: werden er rond 1990 nog 6 dieren geteld, daarna steeg het aantal langzaam naar 18 in 1998 en vervolgens naar rond de 30 vleermuizen. Helaas wordt de bunker regelmatig opengebroken. Er zijn zelfs een stapelbed, een bankstel en enkele schilderijen naar binnen gebracht ... Het aantal vleermuizen is gedaald tot 13 ... Hier is actie vereist.

In 1994 werd de eerste bunker bij het ZHL afgesloten voor publiek door er een deur in te plaatsen en de bunker werd leeggeschept door deelnemers van een ANWB landgoedkamp. Ook daar bleek namelijk dat veel bunkers te lijden hadden van vandalisme. Vooral vuurtje stoken in een bunker vernietigt het goede klimaat voor jaren.

Feestelijke afsluiting bunker door ANWB landgoedkamp. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Het resultaat in deze bunker was wat minder spectaculair maar uiteindelijk werden er dit jaar 18 vleermuizen geteld.

Beheer op basis van monitoring

In 1999 is door de KNNV zoogdierwerkgroep een overzicht gemaakt van de bunkers in ons duingebied en is er op basis van de jaarlijkse tellingen een advies opgesteld welke bunkers in aanmerking kwamen voor aanvullend beheer.

Mogelijke beheersmaatregelen waren: leegscheppen, gaten dichtmetselen tegen tocht en openingen afsluiten met vleermuisvriendelijke deuren.

Samen met vrijwilligers van zomerkampen zijn daarna enkele bunkers leeggeschept en hebben NM het ZHL in alle complexen enkele bunkers van stalen deuren voorzien. Dit beheer moet garanderen dat vleermuizen iedere winter een geschikt winterverblijf in ons duingebied kunnen vinden.

In 2010 en 2017 heeft aanvullend beheer plaatsgevonden. Vanwege een ernstig incident in het Vinetaduin bij Hoek van Holland waar een jongen in een bunkergat was gevallen (in verboden gebied) is er ook naar de veiligheid van bunkertoegangen gekeken. Vooral zogenaamde Tobruk gaten kunnen gevaarlijk zijn, dit zijn ronde betonnen gaten van enkele meters diep. Het ZHL heeft daarom een aantal van deze toegangen van een stalen deksel voorzien met invliegopening voor vleermuizen. Dit heeft tot een spectaculaire verbetering gezorgd, namelijk in de Heesterhof waar in een Tobruk met gang nooit een vleermuis

werd gevonden, tellen we nu regelmatig 9 vleermuizen en in de afgesloten gang er naast dit jaar zelfs 28 vleermuizen.

Huidige stand van zaken

Bij het ZHL zijn er op dit moment 15 objecten afgesloten, deels omdat er in de zomer ook excursies plaats vinden door de Stichting Biberbunker. Bij NM zijn er 7 objecten met een deur maar daarvan staan er 4 al jaren open.

Bij het beheer van bunkers gaat het niet alleen om afsluiten met deuren, er zijn heel wat bunkers zonder deur waar wel goed gebruik van gemaakt wordt. Dit heeft dan alles te maken met het klimaat in het object, rust, hoge luchtvochtigheid en stabiele klimatologische omstandigheden en dus geen tocht. Dit is een van de factoren waar meer aandacht voor moet komen. Door vandalisme hebben diverse bunkers een tweede toegang gekregen waardoor het klimaat zodanig verandert dat de bunker uitdroogt en vleermuizen verdwijnen.

Na een telling worden deze waarnemingen gedeeld maar we merken dat hier meer aandacht voor moet komen. Een andere zorg is de invloed van beheermaatregelen op het klimaat in bunkers. Wanneer ten behoeve van open duingrasland en grijs duin de struik- en bomenlaag wordt verwijderd krijgt de zon meer invloed op de onderliggende bunkers. Daar komt ook nog bij dat de laatste jaren de zomers extreem droog en vooral heet waren.

Sommige bunkers waar we eind jaren '90 met laarzen naar binnen moesten zijn nu kurkdroog en daarmee totaal ongeschikt geraakt voor overwinteraars.

De particulieren

Bunker bij particulier. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Aan de Windgatseweg staan bij diverse particulieren bunkers boven de grond op het erf. We tellen in deze objecten ongeveer 10% van het jaarlijkse aantal vleermuizen. Hier zijn vleermuizen afhankelijk van wat de eigenaar met zijn bunkers doet. Bij sommige eigenaren mogen we niet meer tellen en we weten dat hier bunkers nu als schuur of andere voorziening dienstdoen. Bij een andere eigenaar is de sloper maanden bezig geweest om bunkers in stukken te hakken. Als compensatie is een soort IJskelder gebouwd, de tijd zal leren of dit effect zal hebben. De grootste bedreiging op dit moment is dat het complex tegen de Berkenrijns aan verkocht is aan een ondernemer met recreatieve doelen. Bescherming tegen versterking is in de bunkers van natuurbeheerders al een uitdaging maar bescher-

ming bij particulieren is vrijwel onmogelijk. Bunkers ongeschikt maken voor vleermuizen gebeurt vaak onbewust of vanwege persoonlijke legitieme belangen.

Hoe nu verder

Helaas moeten we ervan uitgaan dat de bunkers die bij particulieren op het erf staan uiteindelijk allemaal ongeschikt worden voor vleermuizen. Ongetwijfeld zullen er compenserende maatregelen worden afgedwongen (de provincie is op de hoogte van de ontwikkelingen) maar garantie geeft dit niet. Afgelopen jaar werden er 54 vleermuizen bij de particulieren geteld, komende jaren zal dit aantal drastisch afnemen. Tegelijkertijd neemt de druk door vandalisme op alle bunkers toe, ieder jaar zijn er weer extra gaten bij bunkers gegraven en zien we het aantal vleermuizen in dit soort verstoorde objecten afnemen. Ook zonder vandalisme neemt het aantal illegale betredingen van bezoekers van bunkers toe, en zoals hierboven beschreven kan versterking van overwinterende vleermuizen fataal zijn. Afgelopen jaar hebben enkele KNNV tellers de bunkerapp gekocht, *Historical War Tracker*. Met deze app kun je tot op de meter nauwkeurig alle bunkers terugvinden met foto's en oproep om vooral ook te gaan kijken of zelfs te gaan graven. Dat je hiervoor van wegen en paden moet, soms zelfs particulier erf betreedt of dat je hiermee vleermuizen in paartijd of tijdens winterslaap verstoort is van totaal ondergeschikt belang.

Still uit *Historical War Tracker 2023*

Uiteindelijk komt het erop neer dat vleermuizen alleen nog terecht kunnen in goed afgesloten en goed beheerde objecten die dienstdoen als vleermuisreservaat. Het klinkt wat vreemd om aandacht voor dit probleem te vragen op het moment dat er een recordaantal vleermuizen is geteld maar het is nu eenmaal niet vanzelfsprekend dat dit zo blijft. Afname van het aantal geschikte bunkers, vandalisme, illegale betreding en klimaatverandering vormen een bedreiging voor de huidige hoge vleermuizenstand!

Voor zowel NM als het ZHL geldt dat er nog een tandje bij moet als het gaat om in stand houden van reeds ingerichte bunkers en het adequaat optreden bij geregistreerde tochtgaten. Beide organisaties hebben BOA's in dienst die toezicht houden en proberen vanden en bunkerboys (bunkerpersonen) uit het terrein te weren maar zij kunnen ook

niet overal tegelijk zijn om vandalisme te voorkomen.

Kunnen we zelf nog iets voor vleermuizen doen?

Op diverse plekken in Nederland wordt geëxperimenteerd met het creëren van meer wegkruipmogelijkheden in bestaande bunkers. Vooral objecten met gladde muren en weinig metselwerk hebben wel een redelijk klimaat maar te weinig wegkruipmogelijkheden en daar is wel iets aan te verbeteren. Ik ken een aantal oplossingen met zeer wisselend resultaat. Wij mensen kunnen ons nog niet voldoende verplaatsen in de behoeften van vleermuizen maar er zijn wel enige bemoedigende voorbeelden. Wat vooral van belang is om geen ingewikkelde constructies te bouwen waar de kans op succes klein is. Dit kost geld en energie en levert alleen frustraties op. Beter is om te kiezen voor eenvoudige goedkope oplossingen die je op meer plekken toe kunt passen. Als het dan niet overal lukt is dat ook niet zo'n ramp.

Te ingewikkelde constructie
Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

De toekomst

De KNNV zoogdierwerkgroep heeft de afgelopen jaren een belangrijke rol vervuld bij het verzamelen van gegevens, zowel over het aantal vleermuizen als over de staat van de bunkers. Op basis

van de wintertellingen wordt jaarlijks een uitgebreid verslag opgemaakt met daaraan gekoppeld adviezen voor beheer. De KNNV zoogdierwerkgroep zal komende jaren de wintertellingen blijven coördineren en hoopt betrokken te blijven bij de broodnodige bescherming van de vleermuisverblijven en helpt graag mee praktische oplossingen te bedenken en uit te voeren.

Goedkoop en kansrijk